

Isang Pag-Uugat sa Ugnayan ng Nepal at Pilipinas

Axle Christien TUGANO

University of the Philippines - Los Baños

ajtugano1@up.edu.ph

<https://orcid.org/0000-0002-4849-4965>

ABSTRAK

Interesanteng mabigyan ng pagpapahalaga, pag-uugat, at pag-aralan ang ibang pamayanan at kabihasnang nasa labas ng Pilipinas. Isa itong epistemolohikong pagbubuo ng makabuluhang pananaw upang maunawaan ang iba't ibang ugnayan at pagkakaugnay-ugnay ng Pilipinas sa ibang bayan. Layunin ng artikulong ito na itampok ang panimulang pagtatangkang pag-ugnayin ang dalawang bansa – Nepal at Pilipinas. Sa unang sipat, mukhang limitado ang matatalisod na kaalaman. Bukod sa heograpikal na pagkakaiba – nasa Timog Asya ang nauna samantalang nasa Timog Silangang Asya ang huli, bibihirang mabasa ang Kasaysayan ng Nepal sa talastasang Pilipino. Kaya't aambagan ng pag-aaral na ito ang nasabing puwang. Sa artikulong ito, matatalakay ang ugnayan ng Nepal at Pilipinas sa sinaunang kasaysayan, kalakalan, diplomasya, at migrasyon. Bukod pa rito, maipapamalas ang isang pagsipi sa naging personal na karanasan ng may-akda sa bansang Nepal at kung paano nito tiningnan ang dalumat ng pagkakawanggawa. Liban sa pag-aambag ng literaturang may kaugnayan sa paksa, ito rin ay upang hanapin at ugatin ang kahalagahan ng Nepal sa Pilipinas at ang lugar ng Pilipinas sa Nepal.

Mga Susing Salita: Nepal, Pilipinas, ugnayan, Timog Asya, Timog Silangang Asya

Introduksyon

Mahalaga ang *Area Studies* upang mapag-aralan ang ugnayan at pagkaka-ugnay ng mga bansa sa daigdig. Matagal nang inaaral halimbawa ang Timog Silangang Asya ng mga Kanluranin upang matiyak ang mga kalagayan at pangangailangan ng mga bansang narito. Nagsimulang lumaganap ang disiplinal at rehiyunal na pag-aaral sa Timog Silangang Asya noong Cold War (1947-1991) ngunit pumapalibot dito ang ideolohikal na interes ng Kanluraning iskolarsyip. Sa ganang ito, nasakripisyo tuloy ang pag-aaral ng mga Asyano sa kanilang kasaysayan at lipunan gamit ang sariling pananaw at pangangailangan. Kaya't isang pagtatangka lagi ang ginagawa nating mga Pilipino upang mapag-aralan ang ating mga ugnayan, kultural man o sosyo-pulitikal, sa ibang estado. Pagpupunyagi ito, liban sa pag-uugnay, na hanapin ang pagtingin ng Asya sa Pilipinas at lugar ng Pilipinas sa Asya.

Gayumpaman, kahit marami-rami na rin ang nababasa nating ugnayan ng Pilipinas sa mga kapitbahay nito sa Timog Silangang Asya, kailangan pa rin nating palagpasin at pagyamanin ang kahalagahan ng Pilipinas sa iba pang mga bansa at rehiyon – mga bansa o rehiyong hindi gaanong nabibigyan ng tuon at pagpapahalaga. Tinuturo ng artikulong ito na hanapin ang ugnayang panlabas ng Pilipinas sa perspektiba ng pakikipag-ugnayang hindi lamang limitadong sumaklaw sa pormal na relasyong estado-sa-estado bagkus ang mas malawak pang ugnayang kultural ng mga bansa. Pagyayamanin at aambagan ngayon ng

maikling artikulong ito ang ugnayan ng Nepal at Pilipinas batay sa gunita ng isang manlalakbay.

Nepal at Pilipinas sa Katuturang Asyano

Sa tuwing maririnig ang Nepal, unang papasok sa ating isip ay ang Everest ng Himalaya – ang pinakamataas na bundok sa daigdig na may taas na 29,000 talampakan. Maiuugnay natin ang Pilipinas at Nepal dahil sa mga Pilipinong unang nakaakyat sa tuktok nito noong 2006 – sina Romeo Garduce, Erwin Emata, at Leo Oracion.¹ Naitampok naman na ito ni Ambeth Ocampo (2011) ngunit limitadong napalalim at napag-ugnay ang Nepal at Pilipinas.² Muling nakilala ang lahing Pilipino dahil sa pagtatangkang ito lalo pa’t si Edmund Percival Hillary, ang kauna-unahang taong nakaakyat sa bundok ay personal na bumati sa extraordinaryong ginawa ng tatlong Pilipino.

Ngunit, hindi lamang dito nagkaroon ng ugnayan ang dalawang bansa. Maraming mga aspektong hindi magkakatulad ang Nepal at Pilipinas. Mababakas na ito sa Kasaysayang Pulitikal. Sa kaso ng Nepal, mula 1768, 240 taong pinamunuan ng Imperyong Gorkha ang kaharian.³ Ganap lamang na magiging republika ang Nepal noong Mayo 28, 2008 pagkatapos ng ilang mga reporma at pagtatangkang pagtibayin at organisahin ang saligang batas, ekonomiya, at pamamahalang Nepalese.⁴ Sa mga ganitong panahon sa Nepal, higit isang daang taon nang ginugunita ng Pilipinas ang kanyang pagiging republika. Marahil, sa engkwentrang Briton lamang magkakatulad ang Nepal at Pilipinas. Kapwa bumibilang ng tatlong taon ang ating pakikipagtagpo sa Gran Britanya. Sa Pilipinas, noong 1762 hanggang 1764, nagkaroon ng okupasyon ang mga Briton sa Maynila bilang bahagi ng kanyang pakikipaglaban sa mga Español na noo’y mananakop ng Pilipinas. Samantalang noong 1814 hanggang 1816, nakipaglaban din sa iba’t ibang serye ng digmaan ang mga Gorkhali sa East India Company na noo’y naglalayong sakupin ang Nepal upang magkaroon ng ekonomikong akses sa Tibet.⁵

I. Ang Nepal at Pilipinas sa Sinaunang Kasaysayan

Ang pinakamatandang ambag ng Nepal sa Pilipinas ay ang paniniwalang Budhismo. Indirekta ang kaambagang ito sapagkat hindi naman dumating sa Pilipinas ang mga Nepalese upang mangalakal at magpalaganap ng kanilang relihiyon at pilosopiya. Ipinanganak si Siddhartha Gautama Buddha sa Lumbini, Nepal noong 623 BK⁶ at tumungo sa India upang palaganapin ang kanyang mga aral. Mula roon lumaganap na ito sa Sri Lanka, Tsina, Mongolia, Tibet, Korea, Japan, at sa Timog Silangang Asya. Kailangan ding matandaan na hindi nabihag ng Hinduismo-Budhismo ang Pilipinas. Kahit sabihing inangkin natin ang ilang

¹ GMA News Online (GMAO). “Garduce on top of the world,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.gmanetwork.com/news/news/nation/6491/garduce-on-top-of-the-world/story/>.

² Ambeth Ocampo, *Looking Back 4: Chulalongkorn’s Elephants: The Philippines in Asian History* (Mandaluyong City: Anvil Publishing, Inc., 2011), 62.

³ Rishikesh Shaha, *Modern Nepal: A Political History 1769-1955, Vol. 1 1769-1885* (New Delhi: Manohar Publications, 1990), 23-24.

⁴ Mahendra Lawoti, *Towards a Democratic Nepal: Inclusive Political Institutions for a Multicultural Society* (New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd., 2005), 307-319.

⁵ Shaha, *Modern Nepal*, 71-73, 121-131.

⁶ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). “Lumbini, the Birthplace of the Lord Buddha,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://whc.unesco.org/en/list/666/>.

mga elementong Hinduismo-Budhismo sa pamamagitan ng Indonesia at Malaysia, nanatili pa ring Austronesyano ang ating kosmolohiya at relihiyon.⁷ Hindi ito malalim na naipalaganap sa Pilipinas sapagkat papasok kaagad sa atin ang kapaniwalaang Islam at Kristiyanismo. Ang posibleng pagdating ng pilosopiyang Budhismo ay magaganap pa lamang sa pagpasok ng mga mangangalakal na Tsino noong dantaon 9 MK na tangan ang relihiyong ito.⁸ Gayumpaman, utang ng ilang mga mananampalatayang Pilipino sa Budhismo ang simulaing maituturo kay Buddha ng Nepal.

Larawan 1. Historikal na Patan Durbar sa Square sa Kathmandu, Nepal (kuhang larawan ng may-akda, 2013).

Sa usapin din ng relihiyon sa Nepal, mauulinigan ang mga Kumari. Noong 2013, habang ako’y nasa Nepal, una kong narinig sa kaibigang tagaroon ang Kumari. Ayon sa kanya, ang Kumari ay nabubuhay na Diyosa ng Nepal. Ito ay reinkarnasyon ni Durga o Parvati,⁹ mga mahahalagang Diyosang Hindu ng pagkababae at digmaan. Pinipili sa murang edad ang Kumari batay sa pisikal at sikolohikal na katangiang tutulad sa kanilang Diyos. Pinagbabawal din na makita ang Kumari ng sinuman at makatapak ang kanyang mga paa sa sahig. Sinasamba rin siya ng mga Nepalese at nagiging giya ng ilang mga pulitiko na humihingi ng kanyang basbas. Sa ganang pagninilay, maihalalintulad ito sa *binocot* ng mga Pilipino. Katulad ng mga Kumari, makikita pa rin ang *binocot* mula noon hanggang sa ngayon. Nababalutan din ang mga *binocot* at nasa loob lamang ng bahay upang mapangalagaan ang sarili at hindi maarawan. Kabilang sa uring maharlika ang mga *binocot* na itinuturong kapantay ng mga datu.¹⁰ Sa mga ibinubukod na batang babae halimbawa sa mga lipunang Meranaw at Gitnang Panay, madalas na namamalagi sila sa maliit at pinakamataas na bahagi ng bahay.¹¹ Ang ganitong istruktura at arkitekturang pinamamalagian ng mga *binocot* ay maihalalintulad sa bahay ng Kumari sa Patan Durbar Square sa Kathmandu (larawan 1). Bagaman ang kaibahan, hindi sinasamba ang mga *binocot* o hindi nagmula sa manipestasyon ng Diyos ng mga Pilipino.

⁷ Lorenz Lasco, “Mga Kadahilanan Kung Bakit Wala Tayong Malalaking Gusali o Templo Noong Dating Panahon,” *Saliksik E-Journal* 3, blg. 1 (2014): 154.

⁸ Ari Dy, *Chinese Buddhism in Catholic Philippines: Syncretism as Identity* (Mandaluyong City: Anvil Publishing Inc., 2015), 21.

⁹ Jane Duran. “Hierodulic Slavery: The Status of Kumari, the Living Goddess,” *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics* 10, blg. 2 (2017): 145.

¹⁰ Maria Bernadette Abrera, “Seclusion and Veiling of Women: A Historical and Cultural Approach,” *Philippine Social Sciences Review* 60, blg. 1 (2008-2009), 39.

¹¹ Abrera, *Seclusion and Veiling of Women*, 44-45.

II. Ang Nepal at Pilipinas sa Kalakalan

Mayroong ugnayan ang Nepal at Pilipinas sa pagpapaunlad ng kani-kanilang mga ekonomiya. Para sa pananaw ng ilang mga Nepalese, itinuring nila bilang isang *developing country* ang Pilipinas na tumutulong sa kanila upang paunlarin ang ekonomiya nito. Ngunit sa kabilang banda, para sa mga progresibo, natatalo ng mga *foreign investment* ng ilang mga bansa kabilang na ang Pilipinas ang lokal na produksyon ng Nepal, dahilan upang lalong maghirap ang ilang sektor nito.¹² Gayumpaman, matagal nang nakikipagpalitan ang Nepal sa Pilipinas ng mga produkto. Bago ang 1980, tinutustusan na ng Nepal ang Pilipinas ng mga karpeta.¹³ Sa Nepal ginagawa ang mga *Tibetan Carpet* na inaangkat sa iba't ibang bahagi ng mundo ngunit sa pagdaan ng panahon, humina ang industriya nito dulot ng mga kumpetisyon.¹⁴ Sa kabilang banda, iniluluwas naman ng Pilipinas patungong Nepal ang ilang makinarya, traktora, at semento.¹⁵ Bagaman hindi nabanggit kung anong uri ng makina at traktora ang dinadala ng Pilipinas sa Nepal, ipinagpapalagay kong mayroon itong kinalaman sa agrikultura, partikular na sa industriya ng bigas.

Isa ang Nepal sa mga bansang natulungan ng *International Rice Research Institute* (IRRI). Ito ay ahensiyang nakabase sa Los Baños, Laguna na itinatag noong 1960 upang pagyamanin ang pag-aaral, produksyon, at pagpoproseso ng bigas sa Asya. Layunin ding matulungan ang mga magsasakang magkaroon ng malalim na kaalaman tungkol sa mga hanapbuhay na may kaugnayan dito. Liban pa rito, binuo rin ang IRRI upang makisabay sa *Green Revolution* na nagsusulong ng malaong pagpapalawig sa agrikultura at kamalayang labanan ang laganap na kagutuman sa Asya.¹⁶ Tinulungan ng IRRI ang Nepal noong 2005 upang magkaroon ito ng sangay sa Kathmandu na naglalayong makapagprodyus ang kanilang bansa ng mga siyentista at agrikulturistang mag-aaral at magpapalawig ng kaalaman sa pagtatanim at pagpaparami ng bigas.¹⁷ Sa ngayon, bigas, mais, at trigo ang mga produktong napaparami ng Nepal sa sariling bansa. Kalimitan itong itinatamin at inaani sa mga partikular na rehiyon katulad ng kabundukan, kaburulan, at Terai o mababang rehiyon sa Katimugang Nepal.¹⁸ Kung naipamana ng Pilipinas sa Nepal ang pagpaparami at pangangalaga sa bigas, ibinigay naman nila sa atin ang kaalaman sa pag-aalaga ng isang ornamental na halaman. Nauuso ngayon sa mga tinurang *Plantito't Plantita* ang pag-aalaga ng makukulay at mamahaling Mayana (*Coleus blumei*). Ang mga kalahi nitong *Plectranthus scutellarioides* at *Plectranthus cordifolius* ay ipinakilala ng Nepal sa Pilipinas.¹⁹

¹² Kishor Sharma at Badri Bhattarai. "Aid, Policy, and Growth: The Case of Nepal," *Journal of Economic Issues* 47, blg. 4 (2013): 896-897.

¹³ Narottam Banskota, "Nepal: Toward Regional Economic Cooperation in South Asia," *Asian Survey* 21, blg. 3 (1981): 347.

¹⁴ Dustin Becker, "Tattered: Why the Tibetan Carpet Industry of Nepal Is Declining, and How To Mend It," *Independent Study Project (ISP) Collection*, blg. 1235 (2011): 4-5.

¹⁵ Banskota, *Nepal*, 347.

¹⁶ Robert Anderson, "The Origins of the International Rice Research Institute," *Minerva* 29, blg. 1 (1991): 69, 78.

¹⁷ International Rice Research Institute (IRRI). "Nepal and IRRI," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.irri.org/where-we-work/countries/nepal>.

¹⁸ Ram Hari Timilsina et al., "Agriculture Land Use in Nepal: Prospects and Impacts on Food Security," *Journal of Agriculture and Forestry University* 3 (2019): 3.

¹⁹ Alan Paton et al., "Nomenclatural changes in *Coleus* and *Plectranthus* (*Lamiaceae*): A Tale of More Than Two Genera," *Phyto Keys* 129 (2019): 24, 121.

Naging mahalaga rin para sa Nepal at Pilipinas ang iba pang mga produkto. Sa inalabas na talaan ng Embahada ng Pilipinas sa New Delhi, India noong 2019, simula noong 2015, ang Nepal ay ika-124 na bansang kaugnayan ng Pilipinas sa kalakalan – ika-108 na tinutustusan ng Pilipinas samantalang ika-141 na tagapasok ng mga produkto sa Pilipinas.²⁰ Noong 2015, pumalo ng 1,606,549 milyong dolyar (USD) ang kita mula sa iniluluwas na produkto ng Pilipinas patungong Nepal.²¹ Tampok sa mga iniluluwas ng Pilipinas ay ang kastahing tandang (*Gallus domesticus*) na kinakailangan ng Nepal upang magparami ng manok. Dahil sa tulong ng Pilipinas, manok o *kukhura* ang pinakamaraming *poultry*, sumunod ang pugo at pato, na kinakatay ng mga Nepalese.²² Karamihan sa mga endemikong manok na lumalaki sa Nepal ay pawang mga inahin (*i.e.* Sakini, Pwankh Ulte, at Ghanti Khuile) at bibihira lamang ang mga tandang.²³ Liban sa manok, nagluluwas din ang Pilipinas sa Nepal ng mga gilingang bato na ginagamit ng mga Nepalese upang durugin ang mga trigo at bigas. Gayundin, ang mga kolorete (*make-up*) at iba pang pamahid sa mukha ay naidadala rin sa Nepal.²⁴ Sa kabilang banda, pinapadalan ng Nepal ang Pilipinas ng iba't ibang produkto katulad ng goma, mga tela, sutla, at butones.²⁵

III. Ang Nepal at Pilipinas sa Diplomasya

Nagkaroon ng diplomatikong ugnayan ang Nepal at Pilipinas noong Pebrero 12, 1960.²⁶ Magkakatagpo ang dalawa nang maging kasapi sila ng *Non-Aligned Movement* (NAM), organisasyong itinatag noong 1961 sa Yugoslavia upang pangalagaan ang nagbabantang neokolonyalismo at neo-imperyalismo²⁷ dahil sa lumalalang sigalot dulot ng Cold War sa pagitan ng mga kapitalista at komunistang mga bansa. Bagaman higit na matagal at naunang maging kasapi ang Nepal kumpara sa Pilipinas. Sa pagkakatag ng samahan noong 1961, agad na naging kasapi ang Nepal sa NAM, pormal na lumagda rito si Haring Mahendra Bir Bikram.²⁸ Nahuli ng higit tatlung taon ang Pilipinas bago maging kasapi noong 1993 sapagkat pinahihintulutan pa rin natin noon na magkaroon ng base militar ang mga Amerikano sa bansa.²⁹

²⁰ Embassy of the Philippines (EOTP). “Establishment of Diplomatic Relations,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://newdelhi.pe.dfa.gov.ph/index.php/2014-04-14-03-10-05>.

²¹ EOTP, *Establishment of Diplomatic Relations*.

²² Trevor Wilson, “Animal Genetic Resources and Domestic Animal Diversity in Nepal,” *Biodiversity & Conservation* 6 (1997): 233.

²³ Bal Krishna Joshi et al., “Agrobiodiversity and its Conservation in Nepal,” *Journal of Nepal Agricultural Research Council* 6, (2020): 31.

²⁴ EOTP, *Establishment of Diplomatic Relations*.

²⁵ EOTP, *Establishment of Diplomatic Relations*.

²⁶ Government of Nepal Ministry of Foreign Affairs (GNMFA). “Bilateral Relations Nepal-Philippines Relations,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <http://www.mofa.gov.np/bilateralRelation/nepal-philippines.php#selection-321.0-325.26> at EOTP, *Establishment of Diplomatic Relations*.

²⁷ Aswasthama Bhakta Kharel, “Non-Aligned Movement: Challenges and Way Forward,” *Molung Educational Frontier* 10 (2020): 1.

²⁸ Shelton Kodikara, *Strategic Factors in Interstate Relations in South Asia* (Canberra: The Strategic and Defence Studies Centre, The Research School of Pacific Studies, and The Australian National University, 1979), 23.

²⁹ United Press International (UPI). “Manila may seek membership in Non-Aligned Movement,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.upi.com/Archives/1992/08/06/Manila-may-seek-membership-in-Non-Aligned-Movement/2638713073600/>.

Mahalaga rin ang mga *state visit* na namagitan sa Nepal at Pilipinas sa pagpasok ng dekada 1970. Noong 1971, bago pumunta sa Australia, dumaaan muna sa Pilipinas sina Haring Mahendra at asawa nitong si Reyna Ratna ng Nepal upang makipagkita kina Pangulong Ferdinand Marcos at Unang Ginang Imelda Marcos (larawan 2).³⁰ Ginawaran ng Malacañang si Mahendra ng *Order of Sikatuna* sa ranggong Raja. Alinsunod sa Executive Order Blg. 571 na pinasimulan ni Elpidio Quirino noong 1953, sa ilalim ng *Order of Sikatuna*, ang ranggong Raja ay iginagawad lamang sa mga lider o pinuno ng bansa na may malalim na kaugnayan at pagpapahalaga sa Pilipinas.³¹ Pagkatapos ng ama, ang kahaliling anak na si Haring Birendra ay bumisita sa Pilipinas noong 1978. Iginawad niya kay Imelda Marcos ang *King Birendra Coronation Medal*. Bago ito, sa koronasyon nina Birendra at asawa nitong si Reyna Aishwarya noong 1975 sa Dhoka Palace (larawan 3), isa si Imelda sa mga piling panauhin ng monarkiya.³² Bagaman ang ganitong ugnayan sa pagitan ng mga Monarkiyang Shah at mga Marcos ay pang-indibidwal lamang. Gayumpaman, sa mga susunod na panahon, mas titibay ang diplomatikong ugnayan ng Nepal at Pilipinas.

Larawan 2. Sina Haring Mahendra at Reyna Ratna sa Pilipinas (PDV 2012)

Larawan 3. Koronasyon nina Haring Birendra at Reyna Aishwarya (TRW 2019)

Upang mapangalagaan ang mga mamamayan ng bawat bansa, nagtayo ang Nepal at Pilipinas ng kani-kanilang tanggapang konsular. Gayumpaman, walang embahada ng Nepal sa Pilipinas at bise-bersa. Noon pang 2010, kinikilala ng Pilipinas ang Embahada ng Nepal sa Kuala Lumpur, Malaysia. Gayundin, kinikilala naman ng pamahalaang Nepal ang Embahada ng Pilipinas sa New Delhi, India.³³ *Auxiliary Embassy* ang tawag sa ganitong sistema. Nagsugo lamang ang Nepal at Pilipinas sa bawat isa ng *consular general* na mangangalaga kadalasan sa mga dokumento katulad ng bisa at pasaporte ng kanilang mga sariling mamamayan at turista. Matatagpuan ang *Philippine*

³⁰ Philippine Diplomatic Visits (PDV). "Philippines-Nepal, 1971," inakses noong Setyembre 20, 2021, <http://philippinediplomaticvisits.blogspot.com/2012/11/philippines-nepal-1971.html>.

³¹ Official Gazette Republic of the Philippines (OGRP). "Executive Order No. 571," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.officialgazette.gov.ph/1953/02/27/executive-order-no-571/>.

³² Primitivo Mijares, *The Conjugal Dictatorship of Ferdinand and Imelda Marcos I* (San Francisco: Union Square Publications, 1976), 229 at The Royal Watcher (TRW). "Coronation of King Birendra of Nepal, 1975," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://royalwatcherblog.com/2019/02/24/coronation-king-birendra-1975/>.

³³ GNMFA, *Bilateral Relations Nepal-Philippines Relations*.

Honorary Consulate sa Dhumbarahi, Kathmandu³⁴ samantalang ang *Honorary Consulate General of Nepal* ay nasa Makati, NCR.³⁵ Sa katunayan noong 2018, bilang selebrasyon sa ika-60 na taon na diplomatikong ugnayan ng Nepal at Pilipinas, nagtungo mula India patungong Kathmandu, Nepal ang Embahador ng Pilipinas na si Ma. Teresita Daza upang tingnan at kumustahin ang kalagayan ng mga Pilipinong naroon.³⁶

Ang pinakabagong pagpupulong at pakikipag-ugnayan ng Nepal at Pilipinas ay naganap noong 2018 sa pagitan ng mga Pangalawang Pangulo na sina Nanda Bahadur Pun at Maria Leonor Robredo. Napag-usapan ng dalawa ang potensiyal na pagtatambal ng dalawang bansa sa lalong pagpapatibay ng turismo at edukasyon.³⁷ Pinasalamatan ni Pun ang Pilipinas sa pangangalaga nito sa kanilang mga mag-aaral na kasalukuyang nag-aaral sa iba't ibang paaralan ng bansa. Sa lahat, higit na malalim ang naging tuon nina Pun at Robredo sa kalagayan ng mga migranteng manggagawang Nepalese at Pilipino sa ibang bansa. Anila, magkatulad ang naging kalagayan at suliranin ng Nepal at Pilipinas sa kanilang mga mamamayang ipinapadala bilang mga manggagawa sa ibayong dagat.³⁸ Dahil dito, kaya't sa usapin din ng migrasyon maaaring pagtambalin ang Nepal at Pilipinas.

IV. Ang Nepal at Pilipinas sa Migrasyon

Kapwa nagpapadala ng bultuhang migranteng manggagawa ang Nepal at Pilipinas sa iba't ibang bansa. Sa pag-aaral ni Siyu Liu (2015),³⁹ inihambing pa nga nito ang dalawang bansa kung papaano inaabuso ang mga domestikong manggagawang Nepalese at Pilipino sa dayuhang bansa. Noong 2015, direktang inihambing ang Nepal at Pilipinas sa usapin ng migrasyon. Sa pagitan ng mga taong 2000 hanggang 2010, nakapagpadala ng 236,000 na mga manggagawa ang Pilipinas sa ibayong dagat samantalang 148,000 naman ang Nepal.⁴⁰ Ang malaking bahagdan ng *Gross Domestic Product* (GDP) ng Nepal at Pilipinas ay nagmumula sa mga *remittances* na ipinapadala ng mga mamamayan nito. Ang Nepal ay nakapagkontribyut noong 2015 ng 5.9 Bilyong Dolyar (USD) o 29% ng kanilang GDP samantalang 28 Bilyong Dolyar (USD) o 9.8% naman ang Pilipinas.⁴¹ Madalas na pinapasok ng mga Nepalese at Pilipino ang bansang may malaking oportunidad at kita, halimbawa sa mga bansang nagpapayaman sa industriya ng langis, gas, at iba pang mga mineral. Halimbawa noong 1920

³⁴ Embassy Pages (EP). "Consulate General of the Philippines in Kathmandu, Nepal," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.embassypages.com/philippines-consulategeneral-kathmandu-nepal>.

³⁵ Embassy Worldwide (EW). "Honorary Consulate General of Nepal in Manila, Philippines," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.embassy-worldwide.com/embassy/honorary-consulate-general-of-nepal-in-manila-philippines/>.

³⁶ Embassy of the Philippines (EOTP). "Philippine Embassy and Consulate General Officials Meet with the Filipino Community in Nepal, Kathmandu pcg, 15 November 2018," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://newdelhipe.dfa.gov.ph/index.php/newsroom/embassy-news/660>.

³⁷ Government of Nepal Ministry of Foreign Affairs (GNMFA). "Bilateral Meeting between the Vice Presidents of Nepal and Philippines," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://mofa.gov.np/vice-presidents-of-nepal-and-philippines/>.

³⁸ GNMFA, *Bilateral Meeting between the Vice Presidents of Nepal and Philippines*.

³⁹ Siyu Liu, "Exploitation of Overseas Migrant Labor: Analysis of Migration Policy in Nepal and the Philippines," *Social Impact Research Experience* (SIRE) 36 (2015).

⁴⁰ ABSCBN News. "Philippines and Nepal: Migrant workers' remittances," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=I2Z3pj9G4FE>.

⁴¹ ABSCBN News, *Philippines and Nepal*.

umuusbong pa lamang noon sa Brunei ang industriya ng langis. Kaya't kinakailangan nitong kumuha ng mga migranteng manggagawa na magiging bahagi ng kanilang lakas-paggawa. Sa mga bansang katabi nito sa Timog Silangang Asya, isa ang Pilipinas sa mga nabigyan ng oportunidad. Samantala, isa ang Nepal sa Timog Asya, kabilang ang Bangladesh at India, sa mga nakatanggap ng parehong pagkakataon.⁴²

Upang maiwasan ang domestikong pang-aabuso at iba pang uri ng eksploytasyon at pananamantala, pinagtibay ng Nepal at Pilipinas ang kanilang *Pre-Departure Orientation Program*. Ito ay isinasagawa upang ituro sa mga manggagawa ang paghahanda, mga tungkuling dapat gawin, proseso, at maging kultura ng kanilang pagtatrabahang bansa. Mas nauna ang Pilipinas noong 1983 sa ganitong bagay – sa pamamagitan ng *Pre-Departure Orientation Seminar* (PDOS) na noo'y pinangangasiwaan ng Overseas Workers Welfare Administration (OWWA) at Philippine Overseas Employment Administration (POEA). Sa kaso ng Nepal, 2004 lamang naging malinaw ang tunguhin ng *Predeparture Orientation Training* na pinangungunahan ng Foreign Employment Promotion Board (FEPB).⁴³ Liban pa rito, naghigpit din ang Bureau of Immigration ng Pilipinas sa pagpapalabas ng kanyang mamamayang patungo sa Nepal. Dulot ito ng lumalalang *human trafficking* sa parehong bansa. Isa pa, lalo pa't madali lamang makapasok ang Nepal at Pilipinas sa isa't isa. Ayon sa International Air Transport Association (IATA), ang mga Nepalese ay maaaring makapasok sa prontera ng Pilipinas nang walang karampatang bisa at posibleng manatili hanggang tatlong araw. Samantala, ang mga mamamayang Pilipino ay makakapasok sa Nepal sa pamamagitan ng *Visa on Arrival* at maaaring manatili sa bansa ng tatlong buwan.⁴⁴

Bagaman hindi katulad ng mga kilalang bansa, hindi gaanong puntahan ng mga Pilipino ang Nepal. Sa inilabas na istadistika ng POEA mula 2010 hanggang 2017, halos pikit-matang nabibilang ang mga Pilipinong naipapadala sa Nepal. Noong 2010, 10 Pilipino lamang ang lumipad sa Nepal upang magtrabaho, 15 (2011), 5 (2012), 7 (2013), 8 (2014), 3 (2015), 13 (2016), at 16 (2017).⁴⁵ Gayumpaman, kahit kakaunti ang bilang, malaki rin ang naiaambag na *remittance* ng ilang mga manggagawa sa Pilipinas. Inilabas ng Bangko Sentral ng Pilipinas ang perang kinikita ng mga Pilipinong manggagawa sa Nepal mula 2010 hanggang 2020 (talahanayan 1).

⁴² Ahsan Ullah at Asiyah Az-Zahra Ahmad Kumpoh, "Diaspora Community in Brunei: Culture, Ethnicity and Integration," *Diaspora Studies* 12, blg. 1 (2019): 16.

⁴³ Maruja Asis at Dovelyn Rannveig Agunias, "Strengthening Pre-Departure Orientation Programmes in Indonesia, Nepal, and the Philippines," *Issue in Brief* 5 (2012): 4-5.

⁴⁴ International Air Transport Association (IATA). "IATA Travel Centre," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.iata.org/en/publications/timatic/>.

⁴⁵ Philippine Overseas Employment Administration (POEA). "2010-2014 Overseas Employment Statistics," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.poea.gov.ph/ofwstat/compendium/2014.pdf>, p. 8; POEA. "Philippine Overseas Employment Administration Deployed Overseas Filipino Workers by Country/Destination (Total) 2016 vs 2015," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.poea.gov.ph/ofwstat/compendium/2015>, p.2; at POEA. "Philippine Overseas Employment Administration Deployed Overseas Filipino Workers by Country/Destination (Total) 2017 vs 2016," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.poea.gov.ph/ofwstat/compendium/2016>, p. 2.

Taon	Kita (Landbased)	Kita (Seabased)
2010	105,000.00 USD	---
2011	76,000.00 USD	---
2012	66,000.00 USD	---
2013	131,000.00 USD	---
2014	100,000.00 USD	---
2015	327,000.00 USD	---
2016	503,000.00 USD	---
2017	491,000.00 USD	---
2018	939,000.00 USD	1,000.00 USD
2019	324,000.00 USD	---
2020	177,000.00 USD	36,000.00 USD

Talahanayan 1. Ipinapasok na kita ng mga manggagawang Pilipino sa Nepal, 2010-2020 (BSP 2021, p. 2).

Sa bahagdang ito, karamihan sa kanila ay hindi basta-bastang migranteng manggagawa. Ang ilan ay maituturing na bilang mga *expatriate*. Noong 2011, tinatayang 300 na mga Pilipino ang naninirahan na sa Nepal – karamihan sa kanila ay nasa hanay ng mga propesyunal, boluntaryo, misyonero, at nakapangasawa na ng mga Nepalese. Marami sa mga Pilipina ang namalagi sa Nepal pagkatapos nilang ikasal sa mga Nepalese. Habang ako ay nasa Thamel, sentro ng komersiyo sa Kathmandu, buong akala ko’y hindi nila batid ang eksistens ng Pilipinas. Ngunit, sa tuwing nalalaman nila na ako ay isang Pilipino, kaagad nilang binabanggit, *Filipino, great partner* (pagtukoy sa ilang pag-aasawa ng mga Nepalese at Pilipino). Kung tutuusin, kilala pala talaga ng ilang mga Nepalese ang mga Pilipino. Sa isang sanaysay ni Jose Luis General (2015), nabanggit nito ang pagtawag sa kanya ng isang taxi driver sa Nepal bilang “puh-eh” (Pare). Sinambit sa kanya na *You are my friend, that’s why I call you puh-eh*.⁴⁶ Ang salitang Pare ay isa sa mga salitang natutuhan ng mga Nepalese sa ilang mga OFW. Liban pa rito, isa ang mga Pilipino sa mga dayuhang tumulong sa mga Nepalese na malubhang napinsala ng lindol noong 2015.⁴⁷

Gayundin, may ilan ding mga mamamayang Nepalese ang dumarayo at ang ilan ay nanirahan na sa Pilipinas. Hindi natutukoy ang kanilang eksaktong bilang sapagkat 2010 pa posibleng huling naitala ang mga banyagang mamamayan o *alien* sa Pilipinas. Sa talaan ng Census of Population and Housing (CPH) noong 2010, nasa 177,365 na mga banyaga ang naninirahan sa Pilipinas – 57 dito ay mga Nepalese.⁴⁸ Ang ilan sa kanila ay mga doktor, siyentista, at

⁴⁶ Jose Luis General, “A Filipino traveler’s tribute to Nepal,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.rappler.com/voices/ispeak/tribute-nepal-earthquake-aftermath>.

⁴⁷ Justin Karlo Aliganga, “Filipinos help Nepalese in time of need,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.rappler.com/moveph/filipino-help-nepal-earthquake>.

⁴⁸ Philippine Overseas Employment Administration (POEA). “Foreign Citizens in the Philippines (Results from the 2010 Census),” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://psa.gov.ph/content/foreign-citizens-philippines-results-2010-census>, p. 3.

mag-aaral na nagpapakadalubhasa sa mga unibersidad sa Pilipinas.⁴⁹ May naitalang mga doktor at siruhanong Nepalese ang nag-aaral at nagsasagawa ng ilang pagsasanay sa mga hospital sa Naga City, Camarines Sur, Quezon City, Cebu City, at Olongapo City. Sa kasagsagan ng COVID-19, may naitalang mga Pakistani at Nepalese na doktor ang nanggamot sa James L. Gordon Memorial Hospital sa Olongapo. Ngunit ayon kay Department of Health Secretary Francisco Duque III, labag at ipinagbabawal ang ganoong sistema. Hindi pinapayagan ng pamahalaan na manggamot ang mga banyagang doktor sa Pilipinas nang walang karampatang kasunduan at kasulatan sa bansang pinagmulan nito o liban na lamang kung umiiral ang mala-*exchange doctor* sa pagitan ng dalawang bansa.⁵⁰

Tampok din ang *cross cultural marriage* o pag-aasawa ng magkaibang lahi sa pagitan ng mga Pilipino at mga Nepalese. Mababakas sa ilang blogs sa Youtube, marami sa ating mga kababayang Pilipina ang nakapangasawa ng mga Nepalese. Hindi tipikal ang ganitong kombinasyon sapagkat palagi tayong nakapako sa nakasanayang pag-aasawa ng mga Pilipino at puting dayuhan (White Men). Nakaumang ang ganitong paniniwala sa pag-ahon mula sa kahirapan. Ngunit kakaiba ang naging hatol ng ilang mga Pilipino sa pag-aasawa ng ilan sa atin sa mga kapwa-Asyano. Sa isang pahayag ng Pilipinang si Weng (2021), diskriminatoryong inilarawan ang kanyang pag-aasawa sa isang Nepalese sa konotasyong *mahirap pa sa daga* ang kanyang buhay sa Nepal. Bagaman depensa nito, *tunay na mahirap sa Nepal ngunit ang lifetysle nila ay very sustainable*.⁵¹ Sa unang sipat, posibleng kompatibol ang pag-aasawang Pilipino at Nepalese dahil sa hindi nagkakalayong uri ng kinasanayang buhay. Katulad ni Jho Pabiona, na naging Nepalese Citizen noong 2018 ay masayang nakikipamuhay kasama ang kanyang asawa. Ipinakita niya ang simpleng pamumuhay sa Nepal – halimbawa ang pagluluto ng kanin sa kahoy na aniya ay tradisyunal sa Nepal at karaniwan ding makikita sa lipunang Pilipino.⁵²

Sa isa pang blog, ipinaliwanag din ni Pinay Magarni (2021) ang komparatibong kasal sa pagitan ng mga Pilipino at Nepalese. Katulad natin sa Pilipinas, ang mga Nepalese ay mayroong *traditional wedding* at *court wedding*. Ang una ay isang uri ng kasal na dumadaan sa magagarbong seremonya, basbas at dasal ng pari na kung tawagin ay *bahun*, pagsusuot ng mga *lehengga* (pulang damit pangkasal ng mga babae na katumbas ng *traje de boda* sa Pilipinas na kulay puti).⁵³ Ngunit, ang ganitong uri ng kasal ay magastos sapagkat kinakailangang nabuborloyan ng ginto ang mga babaeng Nepalese. Ang kaunting ginto sa katawan ay tumatanggap ng mga puna mula sa tao na anila ang napangasawang lalaki nito ay mahirap lamang. Kaya't ang karamihan sa mga ikinakasal na mga Pilipino at Nepalese ay kadalasang nasa ikalawang uri ng kasal. Sa ilalim ng *court wedding* sa Nepal, rehistrasyon lamang ito ng kasal at hindi sagradong

⁴⁹ Pranita Ghimire, "Nepal may have enough doctors but they're in the wrong place," *British Medical Journal* 349, blg. 1-2 (2014): 1.

⁵⁰ Sheila Crisostomo, "Duque orders probe of complaint on foreign doctors," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.philstar.com/headlines/2019/04/30/1913795/duque-orders-probe-complaint-foreign-doctors>.

⁵¹ Weng Vlogs in Nepal, "I'M A FILIPINO AND PROUDLY MARRIED TO A NEPALESE MAN," inakses noong Oktubre 25, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=nLoCVadt3dM&t=562s>.

⁵² Jho Pabiona, "Nepali-Filipino Couple: Nepal's simple life," inakses noong Oktubre 25, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=uFCv9NxfR9U&t=4s>.

⁵³ Pinay Magarni, "How to get married in Nepal | Paano ang proseso ng Court Marriage | Filipina Married to Nepali," inakses noong Oktubre 25, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=5XZamZxVIFs&t=787s>.

seremonya. Kadalasang ang *No Objection Certificate* (NOC) na mula sa Konsulado ng Pilipinas sa Kathmandu ang ipinapakita sa pamahalaan ng Nepal, ng mga Pilipinong nais maikasal sa kanilang mamamayan.⁵⁴

Gayundin, hindi gaanong naitatala ang komprehensibong pagtalakay sa mga Samahang Pilipino sa Nepal. Gayumpaman, katulad ng napakaraming bansa sa mundo, nagkalat ang mga Pilipino, kaya't hindi malabong mayroon ding mga samahang nabuo sa Nepal. Sa isang artikulo ni Chin Cabrido (2020), ibinahagi nito ang pangunguna ng Samahang Pilipino sa programang *Adopt a Community Project* na mangalap ng pondo at naglalayong tulungan ang Nilkatha Village sa Nepal.⁵⁵ Sa akin noong tinuluyan na Yak and Yeti Hotel, nagtipun-tipon ang mga Pilipino upang magtanghal at makapanood ng mga awitin, sayaw, at tugtuging Pilipino. Mula sa Nepal, muling napakinggan ng mga Pilipino ang mga kantang *Bayan Ko*, *Salakot*, *Binoyugan*, *Bahay Kubo*, *Ugoy ng Duyan*, at marami pang iba.⁵⁶ Liban sa mga selebrasyon, madalas na nagkakakitaan ang mga Pilipino sa mga simbahan. Sa aking mga personal na danas ng paglalakbay sa Europa, Australia, at Asya, palaging sa simbahan nagkakatipun-tipon at nagkakakitaan ang mga Pilipino. Walang gaanong datos na mababakas sa Nepal patungkol dito. Ngunit, kung aking tatayain, kung mayroong mga Pilipino sa Nepal, posibleng nagsisimba o sumasamba sila sa nakapaligid na mga simbahan katulad ng Our Lady of Assumption Church at Apostolic Church sa Lalitpur.

Liban sa kanilang mga mamamayan, mababakas din ang mga espasyong Nepalese sa lipunang Pilipino. Gayundin, hindi gaanong mahagilap kung mayroon bang mga Samahang Nepalese sa Pilipinas. Ngunit sa isang websayt, sinasabing nag-eexist ang Nepalese Community in Philippines (NCIP) na naglalayong pagbuklurin ang mga Nepalese sa Pilipinas.⁵⁷ Ngunit walang detalyadong impormasyon ang makapagpapaliwanag sa samahang ito. Sa isang post noong Marso 25, 2019, nagkaroon ng panawagan ang samahang ito sa lahat ng mga Nepalese o maging sa mga Pilipino na makiisa sa pagdiriwang ng Bagong Taon (Nava Varsha) ng mga Nepalese na nagaganap tuwing ikalawang linggo ng Abril. Sa panahong iyon, ang kanilang taon ay 2076 B.S. (Baishakh),⁵⁸ ayon sa kanilang kalendaryo (Bikram Sambat). Ilan sa mga establisyimento rito sa Pilipinas ay pagmamay-ari ng mga Nepalese, kung hindi man, nagbebenta ng mga produkto katulad ng pagkaing Nepalese para sa kanilang mamamayang narito sa Pilipinas o sa mga Pilipinong nais makilala ang kanilang kultura. Ang halimbawa sa mga ito ay *Annapurna Specialty Grocery Philippines* na nagtitinda ng mga produktong mula sa India at Nepal. Ang Annapurna ay isang *massif* o bulubundukin sa rehiyon ng Himalaya. Tampok din ang *Himalayan Nepalese Cuisine* sa Baguio na naghahain ng mga pagkain Indian-Nepalese katulad ng tandoori (Punjab), tikka masala, at chicken momo.⁵⁹ Bagaman ang orihinal na momong aking nasilayan at natikman sa Nepal ay sinasahugan ng buffalo. Eksklusibo lamang itong pinapakain sa mga turista ngunit hindi sa mga

⁵⁴ Pinay Magarni, *How to get married in Nepal*.

⁵⁵ Chin Cabrido, "Filipino Community in Nepal Celebrates Filipiniana Night in Kathmandu," inakses noong Oktubre 25, 2021, <http://www.chincabrido.com/2020/10/filipino-community-in-nepal-celebrates.html>.

⁵⁶ Cabrido, *Filipino Community in Nepal*.

⁵⁷ Nepalese Community in Philippines, "Nepalese Community in Philippines," inakses noong Oktubre 25, 2021, https://www.facebook.com/Nepalese-community-in-Philippines-521515128381579/?ref=page_internal.

⁵⁸ Nepalese Community in Philippines, *Nepalese Community in Philippines*.

⁵⁹ Himalayan Nepalese Cuisine (HMC). "Nepalese Restaurant in Trancoville," inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://halfhalfkitchenpub.business.site/>.

Hindung Nepalese. Matitikman din ito sa *Mo:Mo* na nasa Diliman. Sa Iloilo, matatagpuan naman ang *Masu Café Indian-Nepalese Cuisine* na naghahain ng pinagsamang pagkain sa Timog Asya.⁶⁰ Gayundin, kakikitaan ng mga Pilipinong espasyo sa Nepal. Tampok sa Naxal, Kathmandu ang panaderyang *Filipino Bakeshop: Delicious Philippines Cake & Pastries* na nagtitinda ng pagkaing tampok sa panlasang Pilipino katulad ng pandesal, monay, kabayan, at iba pa.⁶¹ Sa Bhaktapur o Khwoppa naman, may kalayuan mula sa sentro, matatagpuan ang *Tas-ka Bar & Newari Cuisine* na madalas na pinupuntahan ng ilang mga Pilipinong nasa Kathmandu.

Ang Nepal sa Gunita ng Isang Pilipinong Manlalakbay

Ito ang ikalawang bahagi ng aking artikulo. Isang pagbabahagi ng natatanging karanasan bilang isang Pilipino sa Nepal noong nabigyan ako ng pagkakataong mapuntahan ang bansang ito noong 2013. Sa pamamagitan ng sanaysay na ito, malinaw ang aking pook – isang salaysay ng pangigingibang-bayan sa bisa at kahalagahan ng mga F/Pilipino. Ibinabahagi ko ang aking karanasan sa ibang bayan o kaugnay na bayan gamit ang aking pananaw bilang isang Pilipino. Katulad ng mga nabanggit sa itaas, karamihan sa mga Pilipinong nagpupunta sa Nepal ay pawang mga propesyunal, misyonero, o di kaya’y volunteer. Sa ganitong pagpapangkat, maihahanay ko ang aking karanasan sa Nepal bilang isang volunteer.

I. Pagkakawangawang Palabas sa Bayan

Umuugat din ang mga akademikong paglalakbay sa mga gawaing pansibiko katulad ng *volunteership* sa ilalim ng mga programang naglalayon ng pagkakawangawa at pagkakaisa. Naging talamak ang ganitong programa lalo na sa pagpasok ng 21 na dantaon kung saan hinihikayat halimbawa ng *International Volunteering Service (IVS)* ang mga ordinaryong mamamayan lalo na ang kabataan na maglingkod at makilahok sa ngalan ng kawanggawa. Hinihimok nila ang kabataan na makisangkot sa usaping global katulad ng pagsusulong ng kapayapaan; pagpapayaman ng pandaigdigang kalinangan at kultura; at pagpapahalaga sa malawak na kasaklawan ng humanidad.⁶² Hindi lamang ito usapin ng pagkakaroon ng magandang oportunidad bagkus ang pagkakawangawa ay tumutulong din upang pagyamaning kusa ang sarili sa reyalidad ng lipunan.⁶³

Ang pag-apuhap ng karanasan dulot ng paglilingkod ay masusumpungan sa kung paano natin pahalagahan ang kapwa bilang katulad, karamay, at kapus-

⁶⁰ Sheila Gomez, “Masu Cafe: Your Favorite Indian Dishes in the City,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://shemaegomez.com/masu-cafe/>.

⁶¹ 5pm Vlogs, “A New Bakery Taste in Nepal || Filipino Bakeshop Naxal, Kathmandu || Philippines Bakery Taste,” inakses noong Setyembre 20, 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=RRYLuGFD3PU>.

⁶² Margaret Sherraden et al., “Effects of International Volunteering and Service: Individual and Institutional Predictors,” *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 19 (2008): 396 at Ram Cnaan et al., “Motivations and Benefits of Student Volunteering: Comparing Regular, Occasional, and Non-Volunteers in Five Countries,” *Canadian Journal of Nonprofit and Social Economy Research (Revue canadienne de recherche sur les OSBL et l’économie sociale)* 1, blg. 1 (2010): 69.

⁶³ Clare Holdsworth, “Why Volunteer? Understanding Motivations for Student Volunteering,” *British Journal of Educational Studies* 58, blg. 4 (2010): 431.

palad na nangangailangan ng ating pag-unawa at maayos na pakikitungo.⁶⁴ Isang tungkulin ang pagiging boluntaryo sa ibayong dagat. Masasaksihan ito halimbawa sa mga doktor, nars, sundalo at iba pang mga *social worker*, at iba pa na tumutungo sa ibayong dagat upang maglingkod. Hindi rin nagpahuli ang mga mag-aaral na may pagpapahalaga sa pangangawanggawa. Sa katunayan, noong 2001, nagpalabas ang *UN General Assembly* ng mga katangiang dapat taglayin ng kabataang nais pumasok sa larang ng pagboboluntaryo. Kinakailangan na ang paglilingkod ay bukal sa loob at hindi sapilitan; pagtalikod sa salapi bilang inspirasyon ng paglilingkod; at mas ituon ang layunin sa ibang tao kumpara sa sariling kapakanan.⁶⁵ Bagaman sa aking pagbabalangkas, maaaring ugnayin o pangkatin sa dalawang uri ang akademikong paglalakbay na ito na may kinalaman sa pagboboluntaryo – boluntaryong pagtungo sa ibang bayan at boluntaryong babalik o nagbabalik sa bayan.

Tinukoy ng unang uri ang mga boluntaryong tumutungo pa sa ibang bansa upang magsagawa ng pangangawanggawa. Kalimitan itong umiiral lalo na sa mga nakatira sa Europa at Amerika kung saan tumutungo sila sa ibang bansa lalo na sa Aprika at Asya upang magboluntaryo. Bagaman mayroong kanya-kanyang sinasalihang *volunteer group* ang mga ito na nakabatay pa rin sa kanilang interes. Nariyan ang mga sumasapi sa grupo ng mga mayroong interes sa kapaligiran (*environmental preservation*), kasaysayan, at kultura, edukasyon, pulitika, agham, teknolohiya, at marami pang iba. Madalas nararanasan nila ang makitira sa mga lokal; pagbisita sa mga mahahalagang lugar na may malaking kaugnayan sa kabuhayan ng mga lokal; at pakikihalubilo. Naglipana ang iba't ibang *volunteer group* sa mundo na humihikayat sa iba't ibang nasyonalidad na tumungo sa mga mahihirap na bansa sa Aprika, Asya, at Latin Amerika upang magkawanggawa. Mainam ang ganitong kalakaran ng pagtungo, pagbisita, at pag-oobserba sa ibang kalinangan nang sa gayo'y mamulat ang isang indibidwal (bilang taga-labas) sa reyalidad na mayroon ang bansang papasukin. Sa ganitong pagkakataon, mapagninilay-nilayan nila ang pagkakaiba at pagkakatulad ng sariling bansa at sa dinarayong bansa. Hatid din nito ang katangian ng pagiging akademikong paglalakbay dahil nagbibigay ito ng kakaiba at natatanging kaalaman at karanasan para sa mga boluntaryo.

II. Sariling Karanasan ng Panunurista at Pagkakawanggawa sa Nepal

Sa Nepal Bilang Turista

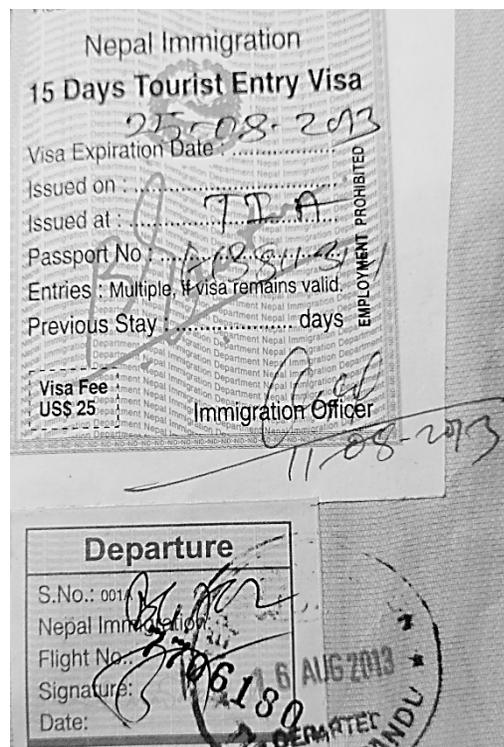
Tampok ang Nepal bilang isang destinasyon para sa mga banyagang turista – lalo na sa mga nahihirati sa *hiking*, *mountaineering*, at *trekking* na siya naman talagang laman sa bansang ito. Lalo pa't napakaraming bundok ang matatagpuan sa nagyeyelong Himalaya, na maaaring akyatin ng mga eksperto. Narating ko ang Nepal noong Agosto 2013, mag-isa at kakatuntong lamang sa ika-18 taong gulang. Sa talaan ng *Nepal Tourism Statistics* (2014) na inilabas ng Ministry of Culture, Tourism, and Civil Aviation, hindi kasama ang Pilipinas sa mga *Top Countries* na pinagmumulan ng mga banyagang turistang pumapasok sa Nepal. Ngunit, nakasisigurong kasama ako sa 797,616 na bilang ng mga

⁶⁴ Michael Palmer, "On the Pros and Cons of Volunteering Abroad," *Development in Practice* 12, blg. 5 (2002): 638.

⁶⁵ Peter Devereux, "International Volunteering for Development and Sustainability: Outdated Paternalism or a Radical Response to Globalisation?" *Development in Practice* 18, blg. 3 (2008): 358.

turistang tinanggap ng bansa noong 2013 - 449,058 ay mga lalaki at 348,558 na mga babae.⁶⁶

Walang direktang lipad na nagmumula sa Maynila, Pilipinas papuntang Kathmandu, Nepal. Sa aking pagtataya, kinakailangan munang lumapag (*connecting flight*) ng Kuala Lumpur, Malaysia o Singapore bago tuluyang marating ang Nepal. Sa unang ruta napabilang ang aking karanasan. Mula Malaysia, nagtungo muna ako sa Islamikong bansa ng Bangladesh nang tatlong araw. Pagkatapos, naging masaya ang pagkakalapag ng sinasakyang Bangladesh Airlines (mula sa Hazrat Shahjalal, Dhaka) sa paliparan ng Tribhuvan na nasa Kathmandu-Bagmati. Doo’y unang nakita ang nakawagayway na bandila ng bansa – ang tanging bandilang non-quadrilateral sa mundo. Sa prontera, pinapapasok ng Nepal Immigration ang mga Pilipinong nagtatangan ng pasaporte sa kapangyarihan ng *Visa on Arrival* (larawan 4) na sistema. May tatlong uri ang bisa – 15 Days (nagkakahalaga ng 25 USD); 30 Days (40 USD); at 90 Days (100 USD).⁶⁷ Lahat ay multiple entry o kahit ilang beses ng labas-pasok sa prontera ng Nepal (kung halimbawa ay tatawid sa India o Tsina) hangga’t nakapaloob ito sa mga itinakdang araw ng pananatili.

Larawan 4. Visa on Arrival ng Nepal sa Pasaporte ng may-akda (kuhang larawan ng may-akda, 2013).

Mula rito, nabigyan ako ng pagkakataong maranasan ang panunuklas ng mga makasaysayang lugar sa bansa. Narating mga makasaysayang pook ng Kathmandu katulad ng Patan Durbar Square (*cf.* larawan 1) na yayanigin at sisirain ng lindol pagkalipas ng dalawang taon. Isa ang Patan sa lumang lunsod na sentro ng mga paniniwalang Budhismo at Hinduismo ng mga sinaunang Nepalese. Bagaman hindi malinaw ang historikal na tala, pinaniniwalaang itinayo ito sa panahon ng paghahari ng mga Dinastiyang Lichhavi (300 hanggang 879 MK) at Dinastiyang Malla (1200 hanggang 1768 MK) kung saan

⁶⁶ Ministry of Culture, Tourism, and Civil Aviation, “*Nepal Tourism Statistics (2014)*,” inakses noong Oktubre 25, 2021, <https://www.tourism.gov.np/files/statistics/8.pdf>, p. 20.

⁶⁷ Discover Nepal, “*Nepal Visa Information*,” inakses noong Oktubre 25, 2021, <https://www.welcomenepal.com/plan-your-trip/visa-nepal-information.html>.

mababanggit din sa mga tala ng Tsina noong panahon ng Dinastiyang Tang.⁶⁸ Ang tatlong mga natatanging kaharian ng Patan sa pamumuno ni Siddhi Narsimha Malla; Kathmandu ni Pratap Malla; at Bhaktapur ni Bhupatindra Malla ay nagkaroon ng paligsahan sa pagpapatayo at pagpapaganda ng arkitektura ng kanilang mga kaharian bilang simbolo ng karangyaan at kapangyarihan.⁶⁹

Liban sa mga ito, napakarami pang makasaysayan at sagradong lugar ang nasilayan sa Nepal. Naranasan din ang *hiking* sa bahagi ng Dhaulagiri Circuit sa Nepal. Ito ay matatagpuan sa Annapurna na bumabagtas mula sa Pokhara hanggang Kholā. Inaabot diumano ng halos tatlong linggo ang pagbaybay sa kabundukan. Bagaman may kamahalan at para lamang sa eksperto ang pagakyat sa kabundukan na ito kung kaya't mas pinili kong mag-hike na lamang sa Beni hanggang sa Dharapani (mga nagsisilbing kampo paakyat ng bundok) na inabot lamang ng anim na oras.

Sa Nepal Bilang Boluntaryo

Minsan sa aking buhay, naranasan ko rin ang maging boluntaryo sa ibayong dagat. Sa tulong ng Global Youth Leaders Travel and Learning Camp na nakabase sa Singapore, nakapaglingkod ako bilang boluntaryo at student ambassador sa Kathmandu, Nepal noong 2013. Nilalayon ng nasabing programa na paigtingin ang pagpapakilala sa rehiyon ng Himalaya lalo na ang Nepal sa iba pang Asyanong mga mag-aaral. Espesiyal sa akin ang Nepal dahil ito ang kauna-unahang bansang narating ko. Sa pagboboluntaryo, naging akademiko ang paglalakbay na ito dahil dito ko naranasan ang makipamuhay sa ibang kultura. Mula rito, nakapagturo sa mga mag-aaral ng wikang Ingles at kasaysayang Asyano sa Siddhi Ganesh School sa Sorhakutte (larawan 5); nakadaupang-palad ang mga gurong Nepalese, hinggil sa kalagayan ng kanilang pagtuturo at kalidad ng edukasyong mayroon ang Kathmandu; pakikihalubilo sa mga matatandang Nepalese sa isang *home for the aged* sa Saraswoti Marga; at pagkakaroon ng akademikong pagpupulong at pagbabahagi ng kaalaman sa mga propesor ng Tribhuvan University (larawan 6). Tampok dito ay si Dr. Bhim Prasad Subedi ng Central Department of Geography na dalubhasa sa heograpiya, sinaunang kasaysayan, at pulitikal na kasaysayan ng Nepal. Personal akong itinuro nito sa mga museo habang naituturo niya sa akin ang Puranas (uri ng literatura) at iba pang kulturang Nepalese. Ang ganitong uri ng akademikong paglalakbay sa mga batang katulad ko noon ay siyang nagbukas pa lalo ng pintuan upang mas pagyamanin ang interes, pahalagahan, at galugarin ang pag-aaral ng kasaysayan at kultura.

⁶⁸ Riddhi Pradhan, "Historical Background of the Kathmandu World Heritage Sites with Special Reference to Patan Monument Zone," inakses noong Oktubre 25, 2021, <http://himalaya.socanth.cam.ac.uk>, pp. 49-50.

⁶⁹ Pradhan, *Historical Background of the Kathmandu Valley*, 50 at Jonathan Spodek, "Ancient Newari Water Supply Systems in Nepals Kathmandu Valley," *Association for Preservation Technology International Bulletin* 33, blg. 2-3 (2002): 65.

Larawan 5. Siddhi Ganesh H.S. School sa Kathmandu, Nepal (kuhang larawan ng may-akda, 2013).

Larawan 6. Tribhuvan University sa Kathmandu, Nepal (kuhang larawan ng may-akda, 2013).

III. Pagkakawangawang Pagbabalik sa Bayan

Gayumpaman, nabanggit kanina ang unang uri ng boluntaryo. Ang ikalawang uri naman ay ang mga boluntaryong bumabalik o nagbabalik sa bayan. Sa usapin ng diaspora, marami sa mga migranteng Pilipino ang nagsipag-anak (ikalawang henerasyon) sa ibayong dagat na maaaring dumaan sa hamon ng transnasyonalismo. Ang ikalawang henerasyon na tinutukoy ay yaong anak ng mga Pilipinong magulang (unang henerasyon) na lumipat, namalagi, at namuhay na sa ibang bansa. Dahil kalimitang sumasailalim dito ang ikalawang henerasyon kung kaya't nagiging balakid para sa kanila ang pagtukoy ng kanilang pagkakakilanlan (*ethnic identification*) na kung minsan pa nga'y maitatawag ding *wounded identity*.⁷⁰ Dahil nga sa nagkamalay-tao o namuhay na ang ikalawang henerasyon sa ibayomg dagat kung bakit malayo/nalalayo, hindi pamilyar, o hindi nila kilala ang ibang tradisyon, kultura, at kalinangan ng kanilang mga Pilipinong magulang. Kung kaya't sa pagkakataong ito, dito maipapasok ang kahalagahan ng pagboboluntaryong pagbabalik sa bayan o pabalik ng Pilipinas. Tinatawag ito bilang *homeland tourism (ethnic pilgrimage)*⁷¹ o *diaspora tourism*⁷² sa kadahilanang umuuwi, bumibisita, at nakikipamuhay ang ikalawang henerasyon sa Pilipinas nang sa

⁷⁰ Marco Garrido, "Home is Another Country: Ethnic Identification in Philippine Homeland Tours," *Qualitative Sociology* 34, blg. 1 (2011): 177-178.

⁷¹ Garrido, *Home is Another Country*, 178.

⁷² Jillians Powers, "Reimagining the Imagined Community: Homeland Tourism and the Role of Place," *American Behavioral Scientist* 55, blg. 10 (2011): 1363 at, Wei-Jue Huang et al., "Diaspora Tourism and Homeland Attachment: An Exploratory Analysis," *Tourism Analysis* 18, blg. 3 (2013): 285, 288-290.

gayo’y mabatid nila ang kalinangan at identidad mayroon ang kanilang mga Pilipinong magulang.

Kung kaya’t sa ganitong sistema, ang Pilipinas ay nagmimistulang *ancestral homeland* kung ituring ng ikalawang henerasyon. Marami na ring ikalawang henerasyon ng mga Pilipino lalo na yaong mga nasa Estados Unidos ang sumailalim sa *homeland tourism* patungo sa Pilipinas. Kaagapay sa paglalakbay na ito ang pakikipagtulungan ng ilang mga programa, samahan, o organisasyong sumusuporta sa mga akademikong paglalakbay ng mga nagbabalik-bayang kabataang Pilipino sa ibayong dagat. Kabilang na rito ang Philippine Studies Summer Program (PSSP) ng U.P. Diliman kung saan makapagsasagawa sila ng mga serye ng lektura para sa mga nagbabalik-bayang mag-aaral patungkol sa kasaysayan, pulitika, kultura, lipunan, at literaturang Pilipino.⁷³ Upang pairalin ang pag-uugat sa diwang Pilipino at pagboboluntaryo, pinapapunta rin sila sa mga museo, nagsasagawa ng mga workshops, at ipinapakita sa kanila ang reyalidad ng lipunang Pilipino sa pamamagitan ng pagtungo at pakikisalamuha sa mga pampublikong lansangan. Liban sa PSSP, ganito rin ang ginagawang hakbangin ng Tagalog-on-Site (TOS) sa Laguna at League of Filipino Students (LFS).⁷⁴ Gayumpaman, hindi maitatangi na ang ganitong uri ng paglalakbay ng mga nagbabalik-bayan ay isang akademiko. Ipinararanas sa kanila ang kalinangan at identidad mayroon ang isang Pilipino. Sa pamamagitan ng kanilang paglalakbay, nakatatalisod sila ng mga kaalamang naibibigay lamang ng samu’t saring karanasan. Sa ganang akin, kung bakit naitatala ko ang naging sariling karanasan sa ibayong dagat ng Nepal. Hindi lamang ito pagpapalawak ng sarili ngunit tinatangka rin nating hanapan ng kahalagahan at pagpapahalaga ang ating mga paglalakbay.

Pagtatapos

Bagaman kinakailangan pa ring pagyamanin ang paksang ito, nakapaghawan naman ito ng landas kung papaano mapagninilayan at sikaping ugatin ang interkultural na ugnayan ng Pilipinas sa anumang bansang labas sa kanyang kasaklawan. Isang masalimuot at komplikadong pagtatangka na pag-ugnay-ugnayin ang Pilipinas at ibang bayan ngunit makapaghahain ito ng mas kompleks na pananaw upang ipook ang kahalagahan at katuturan ng Pilipinas sa ibayong dagat. Mula sa mga sala-salabat na kaalamang nagkalat sa kapaligiran, naniniwalang makakabuo tayo ng isang pag-uugat sa mga nasabing ugnayang panlabas ng Pilipinas at ibang bayan na hindi gaanong saklaw o hindi nalilimitahan ng usaping pormal na relasyong estado-sa-estado. Bagkus, mula sa mga pagtatangkang ito gamit ng iba’t ibang disiplina at metodo, ang isang organikong kaalaman ay ganap na magiging akademikong ambag.

Sa kaso ng Nepal, nakasisiguro na limitado ang kaalaman ng karamihan hinggil dito at higit sa lahat, ang nabuong ugnayan sa Pilipinas sa napakahabang mga panahon. Katulad ng mga gasgas at namamayaning kaalaman sa mga Pilipino hinggil sa batid nitong mga ugnayan at naging ugnayan sa mga “kilala” at “mayamang” bansa katulad ng Estados Unidos, Japan, Tsina, at ilang mga nasa Europa, posible rin ito sa anumang bansa sa daigdig – mga bansang hindi gaanong naitatampok sa mga talastasan. Hangga’t mababakas ang mga Pilipino at pagkaPilipino sa anumang bansa, hindi imposibleng makakabuo tayo ng layuning pag-ugnayin ito sa katuturan natin ding mga Pilipino. Ilan lamang ang

⁷³ Garrido, *Home is Another Country*, 181.

⁷⁴ Garrido, *Home is Another Country*, 180-182.

maikling tala ng kasaysayan, kalakalan, diplomasya, at migrasyon na aking sinalungguhitan at ibinahagi sa artikulong ito at patuloy na naniniwalang marami pa rin ang hindi natutuklasan upang maunawaan natin ang ating pagkaPilipino sa ibang bayan at tingin ng ibang bayan sa ating mga Pilipino.

BIBLIOGRAPHY

- 5pm Vlogs. "A New Bakery Taste In Nepal || Filipino Bakeshop Naxal, Kathmandu || Philippines Bakery Taste." *Youtube*, 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=RRYLuGFD3PU>.
- Abrera, Maria Bernadette. "Seclusion and Veiling of Women: A Historical and Cultural Approach." *Philippine Social Sciences Review* 60, blg. 1 (2008-2009): 33-56. <https://journals.upd.edu.ph/index.php/pssr/article/view/1274/1630>.
- ABSCBN News. "Philippines and Nepal: Migrant workers' remittances." *Youtube*. <https://www.youtube.com/watch?v=I2Z3pj9G4FE>, 2015.
- Aliganga, Justin Karlo. "Filipinos help Nepalese in time of need." *Rappler*, 2015. <https://www.rappler.com/moveph/filipino-help-nepal-earthquake>.
- Anderson, Robert. "The Origins of the International Rice Research Institute." *Minerva* 29, blg. 1 (1991): 61-89. <https://www.jstor.org/stable/41820832>.
- Asis, Maruja & Dovelyn Rannveig Agunias. "Strengthening Pre-Departure Orientation Programmes in Indonesia, Nepal, and the Philippines." *Issue in Brief* 5, 2012. <https://www.migrationpolicy.org/pubs/PredepartureOrientation.pdf>.
- Bangko Sentral ng Pilipinas (BSP). "Overseas Filipinos' Cash Remittances By Country, By Source For the Periods Indicated In Thousand U.S. Dollars." *Bangko Sentral ng Pilipinas*, 2021. <https://www.bsp.gov.ph/statistics/external/Table%2011.pdf>.
- Banskota, Narottam. "Nepal: Toward Regional Economic Cooperation in South Asia." *Asian Survey* 21, blg. 3 (1981): 342-354. <https://doi.org/10.2307/2643729>.
- Becker, Dustin. "Tattered: Why the Tibetan Carpet Industry of Nepal Is Declining, and How To Mend It." *Independent Study Project (ISP) Collection* 1235, 2011. https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/1235.
- Cabrido, Chin. "Filipino Community in Nepal Celebrates Filipiniana Night in Kathmandu." *Chin Cabrido*, 2020. <http://www.chincabrido.com/2020/10/filipino-community-in-nepal-celebrates.html>.
- Cnaan, Ram, Karen Smith, Kirsten Holmes, Debbie Haski-Leventhal, & Femida Handy. "Motivations and Benefits of Student Volunteering: Comparing Regular, Occasional, and Non-Volunteers in Five Countries." *Canadian Journal of Nonprofit and Social Economy Research* (Revue canadienne de recherche sur les OSBL et l'économie sociale) 1, blg. 1 (2010): 65-81. https://repository.upenn.edu/spp_papers/153.

- Crisostomo, Sheila. "Duque orders probe of complaint on foreign doctors." *Phil Star Global*, 2019.
<https://www.philstar.com/headlines/2019/04/30/1913795/duque-orders-probe-complaint-foreign-doctors>.
- Devereux, Peter. "International Volunteering for Development and Sustainability: Outdated Paternalism or a Radical Response to Globalisation?" *Development in Practice* 18, blg. 3 (2008): 357-370.
<https://doi.org/10.1080/09614520802030409>.
- Discover Nepal. "Nepal Visa Information." *Discover Nepal*, w.tn.
www.welcomenepal.com/plan-your-trip/visa-nepal-information.html.
- Duran, Jane. "Hierodulic Slavery: The Status of Kumari, the Living Goddess." *International Journal of Feminist Approaches to Bioethics* 10, blg. 2 (2017): 144-153.
<https://www.utpjournals.press/doi/abs/10.3138/ijfab.10.2.144>.
- Dy, Ari. *Chinese Buddhism in Catholic Philippines: Syncretism as Identity*. Mandaluyong City: Anvil Publishing Inc., 2015.
- Embassy of the Philippines (EOTP). "Philippine Embassy and Consulate General Officials Meet with the Filipino Community in Nepal, Kathmandu pcg, 15 November 2018." *Embassy of the Philippines*, 2018.
<https://newdelhipe.dfa.gov.ph/index.php/newsroom/embassy-news/660>.
- Embassy of the Philippines (EOTP). "Establishment of Diplomatic Relations." *Embassy of the Philippines*, 2019.
<https://newdelhipe.dfa.gov.ph/index.php/2014-04-14-03-10-05>.
- Embassy Pages (EP). "Consulate General of the Philippines in Kathmandu, Nepal." *Embassy Pages*, w.tn.
<https://www.embassypages.com/philippines-consulategeneral-kathmandu-nepal>.
- Embassy Worldwide (EW). "Honorary Consulate General of Nepal in Manila, Philippines." *Embassy Worldwide*, w.tn. <https://www.embassy-worldwide.com/embassy/honorary-consulate-general-of-nepal-in-manila-philippines/>.
- Garrido, Marco. "Home is Another Country: Ethnic Identification in Philippine Homeland Tours." *Qualitative Sociology* 34, blg. 1 (2011): 177-199.
<https://doi.org/10.1007/s11133-010-9186-5>.
- General, Jose Luis. "A Filipino traveler's tribute to Nepal." *Rappler*, 2015.
<https://www.rappler.com/voices/ispeak/tribute-nepal-earthquake-aftermath>.
- Ghimire, Pranita. "Nepal may have enough doctors but they're in the wrong place." *British Medical Journal* 349, blg. 1 (2014): 1-2.
<https://doi.org/10.1136/bmj.g4913>.

- GMA News Online (GMAO). "Garduce on top of the world." *GMA News*, 2006.
<https://www.gmanetwork.com/news/news/nation/6491/garduce-on-top-of-the-world/story/>.
- Gomez, Sheila. "Masu Cafe: Your Favorite Indian Dishes in the City." *Shemaegomez*, 2018. <https://shemaegomez.com/masu-cafe/>.
- Government of Nepal Ministry of Foreign Affairs (GNMFA). "Bilateral Relations Nepal-Philippines Relations." *Government of Nepal Ministry of Foreign Affairs*, 2010.
<https://archive.is/20120806010001/http://www.mofa.gov.np/bilateralRelation/nepal-philippines.php#selection-321.0-325.26>.
- Government of Nepal Ministry of Foreign Affairs (GNMFA). "Bilateral Meeting between the Vice Presidents of Nepal and Philippines." *Government of Nepal Ministry of Foreign Affairs*, 2018.
<https://mofa.gov.np/vice-presidents-of-nepal-and-philippines/>.
- Himalayan Nepalese Cuisine (HMC). "Nepalese Restaurant in Trancoville." *Himalayan Nepalese Cuisine*, w.tn.
<https://halfhalfkitchenpub.business.site/>.
- Holdsworth, Clare. "Why Volunteer? Understanding Motivations for Student Volunteering." *British Journal of Educational Studies* 58, blg. 4 (2010): 421-437. <https://doi.org/10.1080/00071005.2010.527666>.
- Huang, Wei-Jue, William Haller, & Gregory Ramshaw. "Diaspora Tourism and Homeland Attachment: An Exploratory Analysis." *Tourism Analysis* 18, blg. 3 (2013): 285-296.
<https://doi.org/10.3727/108354213X13673398610691>.
- International Air Transport Association (IATA). "IATA Travel Centre." *International Air Transport Association*, w.tn.
<https://www.iata.org/en/publications/timatic/>.
- International Rice Research Institute (IRRI). "Nepal and IRRI." *IRRI*, w.tn.
<https://www.irri.org/where-we-work/countries/nepal>.
- Joshi, Bal Krishna, Neena Amatya Gorkhali, Neeta Pradhan, Krishna Hari Ghimire, Tek Prasad Gotame, Prenil KC, Ram Prasad Mainali, Ajaya Karkee, & Ram Babu Paneru. "Agrobiodiversity and its Conservation in Nepal." *Journal of Nepal Agricultural Research Council* 6 (2020): 14-33.
<https://doi.org/10.3126/jnarc.v6i0.28111>.
- Kharel, Aswasthama Bhakta. "Non-Aligned Movement: Challenges and Way Forward." *Molung Educational Frontier* blg. (2020): 1-12.
<https://doi.org/10.3126/mef.v10i0.34053>.
- Kodikara, Shelton. *Strategic Factors in Interstate Relations in South Asia*. Canberra: The Strategic and Defence Studies Centre, The Research School of Pacific Studies, and The Australian National University, 1979.

- Lasco, Lorenz. "Mga Kadahilanan Kung Bakit Wala Tayong Malalaking Gusali o Templo Noong Dating Panahon." *Saliksik E-Journal* 3, blg. 1 (2014): 119-172. <https://ejournals.ph/article.php?id=5480>.
- Lawoti, Mahendra. *Towards a Democratic Nepal: Inclusive Political Institutions for a Multicultural Society*. New Delhi: Sage Publications India Pvt Ltd., 2005.
- Liu, Siyu. "Exploitation of Overseas Migrant Labor: Analysis of Migration Policy in Nepal and the Philippines." *Social Impact Research Experience (SIRE)* 36 (2015). <https://repository.upenn.edu/sire/36>.
- Mijares, Primitivo. *The Conjugal Dictatorship of Ferdinand and Imelda Marcos I*. San Francisco: Union Square Publications, 1976.
- Ministry of Culture, Tourism, and Civil Aviation. "Nepal Tourism Statistics (2014)." 2015. <https://www.tourism.gov.np/files/statistics/8.pdf>.
- Nepalese Community in Philippines. "Nepalese Community in Philippines." *Facebook*, 2019. <https://www.facebook.com/Nepalese-community-in-Philippines-521515128381579/>.
- Ocampo, Ambeth. *Looking Back 4: Chulalongkorn's Elephants: The Philippines in Asian History*. Mandaluyong City: Anvil Publishing, Inc., 2011.
- Official Gazette Republic of the Philippines (OGRP). "Executive Order No. 571." *Official Gazette Republic of the Philippines*, 1953. <https://www.officialgazette.gov.ph/1953/02/27/executive-order-no-571/>.
- Pabiona, Jho. "Nepali-Filipino Couple: Nepal's simple life." *Youtube*, 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=uFCv9NxfR9U&t=4s>.
- Palmer, Michael. "On the Pros and Cons of Volunteering Abroad." *Development in Practice* 12, blg. 5 (2002): 637-643. <https://jstor.org/stable/4029408>.
- Paton, Alan, Montfort Mwanyambo, Rafael Govaerts, Kokkaraniyil Smitha, Somran Suddee, Peter Phillipson, Trevor Wilson, Paul Forster, & Alastair Culham. "Nomenclatural changes in *Coleus* and *Plectranthus* (*Lamiaceae*): A Tale of More Than Two Genera." *Phyto Keys* 129 (2019): 1-158. <https://doi.org/10.3897/phytokeys.129.34988>.
- Philippine Diplomatic Visits (PDV). "Philippines-Nepal, 1971". *Philippine Diplomatic Visits*, 2012. <http://philippinediplomaticvisits.blogspot.com/2012/11/philippines-nepal-1971.html>.
- Philippine Overseas Employment Administration (POEA). "Foreign Citizens in the Philippines (Results from the 2010 Census)." *Philippine Overseas Employment Administration*, 2012. <https://psa.gov.ph/content/foreign-citizens-philippines-results-2010-census>.
- Philippine Overseas Employment Administration (POEA). "2010-2014 Overseas Employment Statistics." *Philippine Overseas Employment*

- Administration*, 2015.
<https://www.poea.gov.ph/ofwstat/compendium/2014.pdf>.
- Philippine Overseas Employment Administration (POEA). "Philippine Overseas Employment Administration Deployed Overseas Filipino Workers by Country/Destination (Total) 2016 vs 2015." *Philippine Overseas Employment Administration*, 2016.
<https://www.poea.gov.ph/ofwstat/compendium/2015>.
- Philippine Overseas Employment Administration (POEA). "Philippine Overseas Employment Administration Deployed Overseas Filipino Workers by Country/Destination (Total) 2017 vs 2016." *Philippine Overseas Employment Administration*, 2018.
<https://www.poea.gov.ph/ofwstat/compendium/2016>.
- Pinay Magarni. "How to get married in Nepal, Paano ang proseso ng Court Marriage, Filipina Married to Nepali." *Youtube*, 2021.
www.youtube.com/watch?v=5XZamZxVIFs&t=787s.
- Powers, Jillians. "Reimagining the Imagined Community: Homeland Tourism and the Role of Place." *American Behavioral Scientist* 55, blg. 10 (2011): 1362-1378. <https://doi.org/10.1177/0002764211409380>.
- Pradhan, Riddhi. "Historical Background of the Kathmandu World Heritage Sites with Special Reference to Patan Monument Zone." (1996): 49-59.
<http://himalaya.socanth.cam.ac.uk>.
- Shaha, Rishikesh. *Modern Nepal: A Political History 1769-1955, Vol. 1 1769-1885*. New Delhi: Manohar Publications, 1990.
- Sharma, Kishor & Badri Bhattarai. "Aid, Policy, and Growth: The Case of Nepal." *Journal of Economic Issues* 47, blg. 4 (2013): 895-910.
<https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624470405>.
- Sherraden, Margaret, Benjamin Lough, & Amanda Moore McBride. "Effects of International Volunteering and Service: Individual and Institutional Predictors." *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations* 19 (2008): 395-421. <https://doi.org/10.1007/s11266-008-9072-x>.
- Spodek, Jonathan. "Ancient Newari Water Supply Systems in Nepals Kathmandu Valley." *Association for Preservation Technology International Bulletin* 33, blg. 2-3 (2002): 65-69. <https://doi.org/10.2307/1504758>.
- The Royal Watcher (TRW). "Coronation of King Birendra of Nepal, 1975." *The Royal Watcher*, 2019.
<https://royalwatcherblog.com/2019/02/24/coronation-king-birendra-1975/>.
- Timilsina, Ram Hari, Hemant Ojha, Purna Nepali, & Ujjal Tiwari. "Agriculture Land Use in Nepal: Prospects and Impacts on Food Security." *Journal of*

- Agriculture and Forestry University* 3 (2019): 1-9.
<https://www.researchgate.net/publication/342672699>.
- Ullah, Ahsan & Asiyah Az-Zahra Ahmad Kumpoh. "Diaspora Community in Brunei: Culture, Ethnicity and Integration." *Diaspora Studies* 12, blg. 1 (2019): 14-33. <https://doi.org/10.1080/09739572.2018.1538686>.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). "Lumbini, the Birthplace of the Lord Buddha." *UNESCO*, w.tn. <https://whc.unesco.org/en/list/666/>.
- United Press International (UPI). "Manila may seek membership in Non-Aligned Movement." *UPI Archives*, 1992. <https://www.upi.com/Archives/1992/08/06/Manila-may-seek-membership-in-Non-Aligned-Movement/2638713073600/>.
- Weng Vlogs in Nepal. "I'M A FILIPINO AND PROUDLY MARRIED TO A NEPALESE MAN." *Youtube*, 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=nLoCVadt3dM&t=562s>.
- Wilson, Trevor. "Animal Genetic Resources and Domestic Animal Diversity in Nepal." *Biodiversity & Conservation* 6 (1997): 233-251. <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1018344103664>.